

УДК 330.131.7

DOI: <https://doi.org/10.32782/СМІ/2022-4-2>**Зеліско І.М.**

доктор економічних наук, професор,
академік Академії економічних наук України,
професор кафедри менеджменту,
Державний університет телекомунікацій, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0803-2598>

Захаржевська А.А.

старший викладач кафедри менеджменту,
Державний університет телекомунікацій, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8242-2308>

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ІМПЕРАТИВИ ДІАГНОСТИКИ РОЗВИТКУ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті представлено основні сучасні тренди управління ризиками телекомунікаційних підприємств в контексті існуючих глобальних тенденцій розвитку галузі телекомунікацій. Презентовані пріоритетні вектори діяльності телекомунікаційних підприємств та особливості функціонування галузі телекомунікацій. Розглянуто економічну сутність ризику та особливості ризику, як економічної категорії. Розкрито зміст та значення діагностики, як важливої складової сучасного ризик менеджменту. Виявлено та ідентифіковано види ризиків, що супроводжують функціонування галузі телекомунікацій та діяльність телекомунікаційних підприємств через призму трансформаційних процесів глобального телекомунікаційного ринку. Доведено, що першочерговим завданням процесу управління ризиками телекомунікаційних підприємств є визначення переліку ризикових подій, які можуть статися на підприємстві та потребують уваги. Запропоновано пріоритетні напрями вдосконалення системи діагностики в управлінні ризиками з урахуванням традиційних та специфічних особливостей функціонування телекомунікаційних підприємств. Визначені складові системи діагностики сприятимуть правильному визначенню ризик-факторів у бізнес-середовищі телекомунікаційних підприємств та вибору відповідних якісних показників їх оцінки.

Ключові слова: ризик, діагностика, управління ризиками, глобалізація, телекомунікаційна галузь, телекомунікаційні підприємства.

Zelisko Inna, Zakharzhevska Alina

State University of Telecommunications, Kyiv

GLOBALISATION IMPERATIVES OF DIAGNOSTICS OF RISK MANAGEMENT DEVELOPMENT OF TELECOMMUNICATIONS ENTERPRISES

The article presents the main modern trends in risk management of telecommunications enterprises in the context of existing global trends in the development of the telecommunications industry. The priority vectors of the activity of telecommunications enterprises and the peculiarities of the functioning of the telecommunications industry are presented. The economic essence of risk and features of risk as an economic category are considered. The semantic content of the essence of risk management of the activity of enterprises is presented. The content and significance of diagnostics are revealed as an important component of modern risk management and the necessity and importance of carrying out the process of diagnosing the state of risk management of enterprises are proved, as the effectiveness of the diagnostic stage depends on the quality of information on probable risks and the necessary criteria for their assessment. Types of risks have been revealed and identified that accompany the functioning of the telecommunications industry and the activities of telecommunications enterprises through the prism of the transformation processes of the global telecommunications market. It has been proved that the primary task of the risk management process of telecommunications enterprises is to determine the list of risk events that may occur at the enterprise and require attention. These procedures require to carry out the stage of risk identification, which is presented in any process of risk management at the enterprise. At the same time, the implementation of each stage is possible with the use of a set of methods, the correct choice of which will facilitate the achievement of targets at each of these stages and the main goal of risk management – increasing the level of economic security of telecommunications enterprises to ensure their sustainable functioning in an uncertain economic environment. The priority directions of improvement of the diagnostic system in risk management are proposed, taking into account the traditional and specific features of the functioning of telecommunications enterprises. The identified components of the diagnostic system will facilitate the correct identification of risk factors in the business environment of telecommunications enterprises and the choice of appropriate qualitative indicators for their assessment.

Keywords: risk, diagnostics, risk management, globalisation, competition, competitiveness, telecommunications industry, telecommunications enterprises.

Постановка проблеми. Функціонування телекомунікаційних підприємств відбувається в глобальному та висококонкурентному середовищі телекомунікаційної галузі, яка характеризується динамічністю та постійними трансформаціями перетвореннями. Стратегічне значення галузі

у євроінтеграційному поступі України та забезпечені сталою розвитку національної економіки вимагає концентрації зусиль на підвищенні дієвості системи управління ризиками та забезпечені високої позитивної результативності діяльності телекомунікаційних підприємств.

Розвиток сучасного ринку телекомунікацій відбувається в умовах економічної, фінансової, політичної і соціальної невизначеності та трансформації глобального економічного простору. Також характерними особливостями сьогодення є динамічні перетворення національних економік, які змінюють засади, принципи, вектори та інструменти ринкового механізму, що ускладнюють процеси адекватного та дієвого реагування підприємств на нові економічні реалії та загрози. Наявність вищезазначених трендів підтверджують необхідність дослідження ризиків, як важливої складової турбулентного, сучасного економічного буття. Особливої актуальності набувають вивчення генезису ризику, діагностики системи управління ризиками підприємств та імплементації сучасного інструментарію підвищення дієвості управління ризиками з метою їх ідентифікації, мінімізації впливів та нейтралізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблематики економічної сутності ризику, управління ризиками підприємств, особливостям сучасного ризик-менеджменту присвячені наукові праці багатьох вітчизняних та іноземних вчених. Заслужують значної уваги дослідження Гудзь О. Є. [7], присвячені особливостям взаємозв'язку між ризиками та інноваціями телекомунікаційних підприємств, Данчук В. Д. [8] щодо природи підприємницьких ризиків, Лук'янової В. В. [2] з проблематики діагностики економічного стану підприємства, як сучасного управлінського інструментарію, Проскура В. Ф. [5] щодо методологічних підходів до управління ризиками, Сосновської О. О. [6] з питань впливу глобальних ризиків сучасності на функціонування вітчизняних підприємств тощо. Проте, трансформаційні перетворення світової економіки та динамічні процеси глобалізації обумовлюють активізацію пошуку шляхів мінімізації негативних впливів невизначеностей і загроз функціонування телекомунікаційної галузі та забезпечення конкурентоспроможного розвитку на засадах ефективного управління ризиками, що супроводжують бізнес-процеси телекомунікаційних підприємств.

Мета статті. Метою дослідження є виявлення та ідентифікація сучасних трендів управління ризиками телекомунікаційних підприємств в контексті існуючих глобальних тенденцій розвитку галузі телекомунікацій; презентація економічної сутності та змістового наповнення процесу діагностики стану управління ризиками; розробка пріоритетних напрямів вдосконалення системи діагностики управління ризиками з урахуванням традиційних та специфічних особливостей функціонування телекомунікаційних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Термін «діагностика» був запозичений у галузі медицини, що означає розпізнавання, визначення, тобто процес дослідження об'єкта діагнозу з метою одержання результату (діагнозу) – висновку про стан об'єкта. В залежності від векторів, мети та обсягів системи діагностики, а також наявних ресурсів та інформаційного забезпечення, виокремлюють наступні види аналізу ризиків: діагностичний експрес-аналіз (найпростіша і найперша діагностична процедура), комплексний діагностичний аналіз (найбільш складний вид діагностики), діагностичний аналіз напрямків діяльності, діагностичний аналіз прикладних питань, діагностику проблемних зон, діагностику в проекті організаційного розвитку [1].

Лук'янова В. В. вважає діагностику сучасним управлінським інструментарієм і презентує як процес розпізнавання і виявлення на основі визначених ознак (ключових оціночних показників, вивчення окремих результатів, неповної інформації) проблем у функціонуванні об'єкта з метою оцінки наявних тенденцій і виявлення можливих перспектив його розвитку та аналізу варіантів найкращого вирішення виявлених проблем [2].

Найважливішою і визначальною складовою національної економіки є підприємство, від успішного і сталого функціонування якого залежить стан розвитку галузі та рівень економічне зростання країни. У процесі неодноразових етапів економічного реформування та трансформації умов ведення бізнесу, визначальна роль підприємства, як економічного, багатогранного суб'єкта економічних відносин в суспільстві завжди недооцінювалася, що призвело до значних економічних та фінансових деформацій та проблем у діяльності галузей та національної економіки. Сьогодні визначальним є створення умов та пошук шляхів сталого та ефективного розвитку підприємств, які дозволяють поєднати їх інтереси та потреби суспільства [3].

Наявні тренди зростання невизначеностей бізнес середовища висувають вимоги щодо розуміння та врахування наявних векторів та масштабів ризиковості, як невід'ємної складової системи підприємництва. Необхідно враховувати ендогенні чинники функціонування підприємств, в першу чергу – недосконалість системи галузевого стратегічного управління, наявність недобросовісної ринкової конкуренції та складність дієвих систем захисту від конкуренції, проблемність організації прозорої та стимулювальної системи державного регулювання діяльності підприємств, зниження обсягів інноваційного відтворення та експортно-імпортних можливостей підприємства, недосконалість фіскальної та митної політики держави, відсутність мотиваційних аспектів підвищення результативності діяльності працівників тощо [4].

Так, Проскура В. Ф. розглядає термін «ризик» як економічну категорію, зміст якої полягає в тому, що це загроза для підприємства втрат, які пов'язані з додатковими витратами або отриманням менших доходів ніж ті, які очікувались, а також як небезпека можливої втрати ресурсів або недоотримання доходів у порівнянні з плановими показниками, які визначались з урахуванням оптимального використання потенціалу підприємства. Також, при розробці управлінських рішень, які направлені на забезпечення мінімізації наслідків впливу невизначеності, на підприємстві формується ризик отримання помилки «першого» або «другого роду».

Таким чином, помилка «першого роду» пов'язана із недосягненням планових показників діяльності підприємства, що проявляється у здійсненні планових витрат, але недоотриманні очікуваних доходів. Щодо помилки «другого роду», вона виникає у разі перевищення планових показників діяльності підприємства, що проявляється у нееквівалентному зростанні витрат у порівнянні зі зростанням доходів. Таким чином, помилка «першого роду» проявляється у разі зміни ринкової кон'юнктури, а помилка «другого роду» пов'язана із наявністю недоліків в організації і побудові системи управління підприємством [5].

З метою визначення стану та результатів діяльності підприємства використовують наступні види діагностики:

– експрес-діагностика, яка полягає у короткому дослідженні різноманітних векторів діяльності підприємства з метою виявлення існуючих проблемних аспектів діяльності та визначення поточного стану. Це швидкий та первісний етап, що націлений на виявлення існуючого стану та наявних проблем у діяльності підприємства;

– детальна або комплексна діагностика, яка представлена ґрунтовним аналітичним дослідженням, з метою виявлення всебічних аспектів поточної діяльності та розробки стратегії трансформаційних перетворень з метою досягнення визначених, планових параметрів функціонування.

Особливості та різниця між цими видами діагностики полягають в існуванні ризиків використання неповних даних, що уможливило помилковість прийнятих рішень. Розповсюдженою ситуацією є необхідність швидких дій при оцінці фінансових ризиків, таким чином пришвидшується прийняття рішень і це є вирішальним в уникненні негативних подій та втрат. Щодо комплексної діагностики, то вона здійснюється більш детально та уможливило вищу достовірність отриманих результатів. Такий вид діагностики є стартовим для експрес-досліджень та забезпечує формування низки нормативних параметрів індикаторів для підприємства.

Взагалі, процес діагностики являє собою дослідницьку та творчу діяльність, яку можуть якісно здійснити фахівці економічних підрозділів підприємств [1].

Функціонування телекомунікаційних підприємств завжди супроводжується значною кількістю ризиків. Так, для сучасних телекомунікаційних підприємств найбільш відчутними є ризики, що пов'язані із зростанням конкуренції, втратою репутації бренду компанії, невідповідністю інноваційним потребам клієнтів, втратою професійних кадрових ресурсів, кіберзлочинністю, часовою нерівномірністю економічних циклів, втратою об'єктів інтелектуальної власності, нестабільністю та невідповідністю вимогам сьогодення нормативно-правової бази, недосконалістю інформаційних технологій та порушенням ланцюгів постачання продукції. Найвищий рівень впливу мають ризики, що пов'язані із зростанням конкуренції в галузі телекомунікацій. Доведено на практиці, що конкуренція пришвидшує зростання інноваційного потенціалу підприємств, посилює інноваційну активність та стимулює економічне зростання.

Необхідно зазначити, що ризики, які наявні в галузі телекомунікацій та пов'язані із зростанням ринкової конкуренції, призводять до виникнення фінансових проблем у фінансово нестійких підприємствах. Ці ризики обумовлені динамічним розвитком технологій та їх застосуванням в галузі телекомунікацій, зміною тарифної політики і значною кількістю вітчизняних та іноземних компаній, що є конкурентами на ринку телекомунікацій. Цим пояснюється пріоритетність конкуренції серед ризиків, які виникають в процесі діяльності телекомунікаційних підприємств [6].

Ризик невідповідності інноваційним потребам та очікуванням споживачів послуг є вагомим чинником, що негативно впливає на діяльність телекомунікаційних підприємств та віддзеркалює недостатній рівень їх інноваційної активності. Існування такої ситуації є індикатором наступних проблемних аспектів діяльності вітчизняних телекомунікаційних підприємств:

фінансових (нестача власних фінансових ресурсів, значні витрати на освоєння інновацій, тривалість окупності нових телекомунікаційних продуктів, брак коштів у замовників) – 39%; ринкових (домінування окремих підприємств на ринку окремих телекомунікаційних послуг, низький попит на інноваційні продукти чи телекомунікаційні технології, високі економічні та фінансові ризики при освоєнні нововведень на телекомунікаційному підприємстві) – 27%; інформаційних (дефіцит інформації щодо нового обладнання чи телекомунікаційних технологій, відсутність даних щодо існуючих тенденцій розвитку телекомунікаційних ринків, проблеми зі знаходженням зацікавлених учасників щодо партнерства у сфері інноватики) – 19%; інших (немає необхідності у швидкому впровадженні інновацій, недосконалість нормативного поля у сфері підтримки телекомунікаційних підприємств, нестача або відсутність досвідчених кваліфікованих спеціалістів для освоєння інновацій) – 15% [6].

Існуючий взаємозв'язок між ризиками та інноваціями для телекомунікаційних підприємств доведено результатами досліджень багатьох вчених. Так, підприємства, які здійснюють фінансування освоєння інновацій близько 10% від обсягу отриманого прибутку, здійснюють витрати щодо запровадження ризик-менеджменту інновацій до 2% від обсягу прибутку підприємства. Тобто «...інноваційна діяльність як процес набуває сенс лише тільки тоді, коли ефективність бажаного результату перевищує можливий ризик в процесі його досягнення. Ризик та інновації – дві взаємозалежні категорії, тому повністю уникнути ризику неможливо в цій діяльності» [7].

В умовах посилення глобалізаційних процесів підвищуються взаємовплив і взаємозалежність між країнами світу, рівень формування сильних, складних, нелінійних позитивних і негативних взаємозворотних зв'язків між елементами економічних систем та підсистем будь-якого рівня. Фактори, що раніше просто фізично не могли впливати на певні процеси, в умовах підвищення взаємозалежності одержують таку можливість. Тому значно збільшується кількість факторів впливу, чутливість поведінки суб'єктів господарювання до внутрішніх і зовнішніх збурень будь-якої природи та відповідно зростає можливість прояву біфуркаційності (багатоваріантності) процесів розвитку. Сучасні економічні тренди обумовлюють необхідність здійснення господарської діяльності економічних суб'єктів в умовах неминучого існування невизначеності та ризику [8].

З огляду на вищезазначені світові економічні тенденції, слід наголосити, що українські підприємства повинні формувати такі стратегічні орієнтири розвитку, які враховують стан міжнародної економічної інфраструктури, глобальну економічну конкуренцію та особливості функціонування вітчизняної економіки. Тобто важливого значення набуває науково-теоретичне обґрунтування існуючих світових соціально-економічних процесів, переформатування векторів підприємницької діяльності з урахуванням постійної динаміки та трансформації бізнес-середовища. Також, необхідно враховувати існуючі та потенційні виклики, загрози, невизначеності та ризики з метою їх мінімізації та нівелювання, що сприятиме стабільній та результативній діяльності підприємств.

Процес управління ризиками телекомунікаційних підприємств передбачає реалізацію взаємопов'язаних етапів ідентифікації, діагностики, квантифікації, оптимізації та моніторингу ризику, як послідовного процесу, при якому забезпечується прогнозування ризикованих подій та вибір превентивних заходів щодо уникнення або зниження негативних наслідків їх настання. При цьому виконання кожного етапу є можливим за умови використання сукупності методів, правильний вибір яких буде сприяти досягненню цільових орієнтирів на кожному із зазначених етапів та головної мети управління ризиками – підвищення рівня економічної безпеки телекомунікаційних підприємств для забезпечення їх стійкого функціонування в умовах невизначеного економічного середовища.

Першочерговим завданням процесу управління ризиками телекомунікаційних підприємств є визначення переліку ризикових подій, які можуть статися на підприємстві та потребують уваги. Ці процедури вимагають проведення етапу ідентифікації ризиків, який представлений в будь-якому процесі ризик-менеджменту на підприємстві. Ідентифікація ризиків передбачає виявлення, дослідження та опис (дескриптування) ризиків, що можуть вплинути на досягнення цілей підприємства у рамках інтегрованої системи менеджменту. Цей процес включає дослідження подій, виявлення джерел ризиків, їх причин і можливих наслідків на основі систематичного використання інформації, що має включати історичні дані [9].

Метою етапу діагностики ризиків є якісна оцінка вірогідності їх настання на основі вивчення можливих сценаріїв розвитку подій, аналізу внутрішніх та зовнішніх факторів ризику, встановлення потенційних зон ризику та ступеня його впливу на окремі бізнес-процеси підприємства, а також виявлення позитивних та негативних наслідків реалізації конкретного ризику. Загальновідомо, що комплексна діагностика ризиків на будь-якому підприємстві дозволяє простежити не лише їх розвиток та підсистеми поширення, але й визначити негативні наслідки кумуляції таких ризиків, а саме взаємного їх впливу і нагромадження [10].

Слід зазначити, що проведення діагностики ризиків саме на телекомунікаційних підприємствах має враховувати традиційні та специфічні особливості їх функціонування, що буде сприяти правильному визначенню ризик-факторів у бізнес-середовищі таких підприємств та вибору відповідних якісних показників їх оцінки. Так, традиційними особливостями даного бізнесу є мережевий характер організаційної побудови, багато-

номенклатурність та різноманіття послуг, неможливість їх збереження, високі вимоги до якості послуг, значна кількість товарів-субститутів, невідокремленість процесу надання послуг від їх споживання, нерівномірність попиту на послуги, необхідність постійного впровадження інноваційних продуктів.

До специфічних особливостей слід віднести двосторонній характер передачі інформації, стрімкий розвиток цифрових, мультисервісних технологій та комунікацій, використання нематеріальних ресурсів, інтерактивний зв'язок з клієнтами, розподіл процесу генерування послуг, ускладнення партнерських взаємозв'язків, поява віртуального бізнесу тощо.

Результатом реалізації етапу діагностики в системі управління є формування портфелю ризиків підприємства, композиція якого передбачає оптимальність у поєднанні сукупності найбільш та найменш ймовірних ризиків. Для цього необхідно використати як формальні, так і неформальні методи, що ґрунтуються на застосуванні джерел суб'єктивного та об'єктивного інформаційного забезпечення. Тобто, ефективність етапу діагностики залежить від якості інформації щодо ймовірних ризиків та сформованих необхідних критеріїв їх оцінки.

Висновки. За сучасних умов функціонування телекомунікаційної галузі, з урахуванням існуючих трендів економічного розвитку національної економіки, особливої важливості набуває проблема захисту телекомунікаційних підприємств від негативних впливів ризиків на бізнес-середовище, що вимагає відповідної адаптації до існуючих глобальних та локальних суспільно-політичних і економічної невизначеностей. Це уможлиблюється за умови здійснення процесу управління ризиками телекомунікаційних підприємств, важливою складовою якого є вчасна та різновекторна діагностика економічної та фінансової діяльності з метою забезпечення стійкого функціонування та сталого розвитку.

Управління ризиками телекомунікаційних підприємств характеризується циклічністю композиції, що формує комплексну систему прийняття ефективних управлінських рішень. Вдосконалення цього процесу вимагає подальшої розробки та імплементації дієвого, сучасного методичного інструментарію діагностики економічного та фінансового стану підприємства з метою ідентифікації, мінімізації впливів та нейтралізації ризиків. Це, в свою чергу, сприятиме підвищенню результативності системи ризик-менеджменту телекомунікаційних підприємств та досягненню ними позитивних та стійких параметрів розвитку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Афанасьєв М. В., Білоконенко Г. В. Економічна діагностика : навчально-методичний посібник. Харків : ВД «Інжек», 2007. 296 с.
2. Лук'янова В. В. Діагностика функціонування економічних систем з урахуванням фактору ризику. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. № 121 (44). С. 239–245.
3. Гранатуров В. М., Литовченко И. В. Управление предпринимательскими рисками: вопросы теории и практики. Одесса : МУП Эвен, 2005. 204 с.
4. Луців О. Стратегічний аналіз оптимальної поведінки підприємства в умовах невизначеності. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>
5. Проскура В. Ф., Білак Р. Г. Методологічні підходи до управління ризиками. *Економіка і суспільство*. 2017. № 9. С. 599–607.
6. Зеліско І. М., Сосновська О. О. Аналіз впливу глобальних ризиків сучасності на функціонування вітчизняних підприємств зв'язку. *Бізнес Інформ*. Харків : Інжек, 2018. № 12. С. 232–238.
7. Гудзь О. Е. Інноваційні моделі управління підприємств на основі інформаційно-комунікаційних технологій. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2018. № 1 (23). С. 4–11.

8. Данчук В. Д., Козак Л. С., Данчук М. В. Дослідження природи підприємницьких ризиків в умовах нелінійної динаміки розвитку економіки. *Вісник НТУ*. 2011. Вип. 24. С. 251–265.
9. Халімон Т. М. Механізм управління конкурентоспроможністю телекомунікаційних підприємств. *Інтелект XXI*. 2016. № 5. С. 127–131.
10. Ткаченко А. М., Якось І. С. Методи оцінки підприємницького ризику. *Економічний вісник Донбасу*. 2008. № 3. С. 136–139.

REFERENCES

1. Afanas'yev, M. V. and Bilokonko, H. V. (2007). *Ekonomichna diahnostyka: Navchal'no-metodychnyy posibnyk* [Economic diagnosis: Educational methodical guide]. Kharkiv: VD "Inzhhek".
2. Lukyanova, V. V. (2012). Diagnostics of the functioning of economic systems taking into account the risk factor. *Herald of socio-economic research*, no. 121 (44), pp. 239–245.
3. Granaturov, V. M. and Lytovchenko I. V. (2005). *Upravlenie predprinimatelskimi riskami: voprosy teorii i praktiki* [Management of business risks: theory and practice]. Odessa: MUP Even.
4. Lutsiv, O. (2013). Strategic analysis of the optimal behavior of the enterprise in conditions of uncertainty. Available at: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua> (accessed 1 November 2022).
5. Proskura, V. F. and Bilak, R. H. (2017). Methodological approaches to risk management. *Ekonomika i suspil'stvo*, no. 9, pp. 599–607.
6. Zelisko, I., Sosnovska, O. (2018). Analysis of the impact of modern global risks on the functioning of domestic telecommunications companies. *Biznes Inform*, no. 12, pp. 232–238.
7. Hudz, O. Ye. (2018). Innovative models of enterprise management based on information and communication technologies. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, no. 1(23), pp. 4–11.
8. Danchuk, V. D., Kozak, L. S. and Danchuk M. V. (2011). Study of the nature of entrepreneurial risks in the conditions of nonlinear dynamics of economic development. *Visnyk NTU*, vol. 24, pp. 251–265.
9. Khalimon, T. M. (2016). Mechanism of managing the competitiveness of telecommunications enterprises. *Інтелект XXI*, no. 5, pp. 127–131.
10. Tkachenko, A. M. and Yakos', I. S. (2008). Methods of assessing entrepreneurial risk. *Ekonomichnyy visnyk Donbasu*, no. 3, pp. 136–139.